MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TARBIYASIDA MUSIQA SAN’ATINING TUTGAN O‘RNI HAQIDA

Abdusamatova Nurxon Sobirjon qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Umumiy tarixi kafedrasi o‘qituvchisi
+998970 024 94 97
abdusamatovanurxon448@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada inson kamolotining dastlabki bosqichi hisoblangan maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsini shakllantirish, axloqiy tuyg‘ular va ijodiy tafakkurni rivojlantirishda musiqiy merosning tutgan o‘rni tahlil qilgan. Qadimgi “Avesto” yodgorligida uchraydigan ohangdor diniy matnlar, Sharq mutafakkirlarining musiqa haqidagi ilmiy-nazariy qarashlari, jadid ma’rifatparvarlarining ta’lim-tarbiya sohasidagi faoliyati hamda zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimida milliy musiqiy qadriyatlardan foydalanish masalalariga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: musiqiy meros, bolalar folklori, “Avesto”, Ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, jadid namoyondalari, musiqa madaniyati, “Ilk qadam”.

Insoniyat tafakkuri taraqqiyotining barcha bosqichlarida musiqa san’ati shaxs ruhiyatini tarbiyalovchi, uning ichki dunyosini poklovchi va jamiyatning ma’naviy qiyofasini belgilovchi eng qudratli vosita sifatida e’tirof etilgan. Xalqimizning ko‘p asrlik musiqiy merosi bolalar tarbiyasida juda katta ahamiyat kasb etadi. Chunki, maktabgacha yosh davri bolaning atrof-muhitni idrok etishi, go‘zallikni his qilishi, dastlabki estetik qarashlari shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli ham kichik yoshdagi bolalarda atrof-muhitni o‘rganish, tovushlarni farqlash, diqqatini jamlash, jamoa bilan hamkorlik qilish ko‘nikmalarini shakllantirishda musiqa san’ati alohida o‘rin egallaydi.

Musiqiy merosning tarbiyaviy ahamiyati uning tarixiy davomiyligida namoyon bo‘ladi. Qadimgi marosim va qo‘shiqlardan tortib, mumtoz musiqa, xalq og‘zaki ijodi hamda zamonaviy bolalar qo‘shiqlarigacha bo‘lgan boy madaniy qatlam yosh avlodni estetik tarbiyalash uchun muhim manba hisoblanadi. Shu bois musiqiy merosni

maktabgacha ta’lim jarayoniga ilmiy asosda tatbiq etish masalasi tarixiy-pedagogik va amaliy jihatdan dolzarbdir.

O‘zbek xalqi musiqiy merosi zardushtiylik dini va uning muqaddas kitobi “Avesto” matnlarida o‘z aksini topgan. “Avesto” nafaqat diniy-falsafiy manba, balki qadimgi Turon xalqlarining axloqiy va musiqiy tafakkur yodgorligidir. “Gat”lar - ohang va ritm vositasidagi ta’lim: Zardushtning o‘z ta’limotini targ‘ib qilishda yaratgan 17 ta she’riy badihalari - “Gat”lar (Gohlar) maxsus ohang va qat’iy ritmik o‘lchovlar asosida jamoaviy tarzda kuylangan [Аширов А: 10-11]. Gat madhiyalarining musiqiy tuzilishi insonlarga, xususan yosh avlodga ezgulik va ma’rifat g‘oyalarini singdirishning eng ta’sirchan usuli bo‘lgan. Mazkur davrda musiqiy ohang orqali so‘z qudratini oshirish, bolalarning nutqi va xotirasini she’riy-musiqiy misralar bilan boyitish xalq pedagogikasining boshlang‘ich poydevori vazifasini bajargan.

O‘rta asr Sharq mutafakkirlari ilmiy merosida musiqa san’ati alohida mavqega ega bo‘lib, u bolalar tarbiyasi, estatik idrok va ruhiy kamolot bilan uzviy bog‘langan holda talqin etilgan. Jumladan, Abu Ali ibn Sino o‘zining “Tib qonunlari” asarida musiqaning ruhiy va shifobahsh qudratini e’tirof etib, go‘dak tarbiyasida ikki narsa birlamchi ekanini qayd etgan: “bolaning tanasi chiniqishi uchun uni asta tebratish (jismoniy omil), ruhi ozuqlanishi uchun esa onaning allasi (musiqiy omil) zarurdir” – deb ta’kidlagan [Ibn Sino: 144]. Ibn Sino musiqani nafaqat estetik zavq manbai, balki inson ruhiyatiga shifo baxsh etuvchi vosita sifatida baholab, musiqaning ohang va ritmlari orqali hissiyotlarni boshqarish va estetik didni tarbiyalash mumkinligini ilmiy asosda ko‘rsatib beradi. Abu Nasr Forobiy o‘zining “Kitob al-musiqa al-kabir” asarida musiqani aniq ilmiy qonuniyatlariga asoslangan hodisa sifatida izohlar ekan, uning inson ruhiy holatiga bevosita ta’sir etishini ta’kidlaydi va musiqaning maqsadi inson qalbida muvozanat va go‘zallik hissini shakllantirishdan iborat ekanligini qayd etadi [Ishaxonova M: 107]. Abu Homid G‘azzoliy musiqani qalbni poklovchi va ma’naviy tarbiyani kuchaytiruvchi omil sifatida talqin qilib, musiqa insonning ichki olamiga ta’sir etish orqali axloqiy fazilatlarni shakllantirishini asoslaydi [Абу Ҳомид Ғаззолий: 269].

Abdurahmon Jomiy ijodida yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan kamol toptirish masalasida musiqiy ta’lim muhim o‘rin egalagnligini ko‘rish mumkin. Uning “Bahoriston”, “Tuhfat ul-ahror” va “Silsilat uz-zahab” kabi asarlarida ilgari surilgan ilm-ma’rifat, ezgulik, odob-axloq, kamtarlik va insoniy fazilatlarni shakllantirish g‘oyalari musiqiy ta’lim-tarbiyaning ma’naviy asoslari bilan hamohangdir. Xususan, Jomiyning musiqa san’atiga oid qarashlari musiqaning nafaqat badiiy zavq manbai,

balki insonning hissiy olami va estetik didini shakllantirish bilan bog‘liq jihatlarini anglashga imkon beradi[Abdurahmon Jomiy: 240]. Shu nuqtayi nazardan, uning ma’naviy-axloqiy tarbiya haqidagi qarashlarini maktabgacha ta’limda milliy kuy-qo‘shiqlar, bolalar folklori va musiqiy o‘yinlardan foydalanish bilan bog‘lash mumkin.

Jadid ma’rifatparlari merosida musiqiy-estetik qarashlar milliy musiqiy merosni o‘rganish, asrab-avaylash va kelajak avlodga yetkazish masalalari muhim o‘rin tutgan. Xususan, Abdurauf Fitratning “O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi” asari o‘zbek mumtoz musiqasi hamda maqom san’atining tarixiy va nazariy asoslarini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi [Abdurauf Fitrat: 12-35]. Fitratning ushbu faoliyati milliy musiqani yosh avlodning madaniy-ma’naviy kamoloti bilan bog‘liq holda o‘rganish imkonini beradi. Mazkur qarashlar bugungi maktabgacha ta’limda bolalarni xalq kuylari, milliy cholg‘ular va an’anaviy musiqiy meros bilan tanishtirishning tarixiy-ma’naviy asoslarini yoritishda ahamiyatlidir.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning ma’rifatparvarlik va teatr sohasidagi faoliyati badiiy san’atning inson dunyoqarashiga ta’sir ko‘rsatish imkoniyatlarini namoyon etadi. Teatrda so‘z, obraz, sahna harakati va musiqaning uyg‘unlashuvi tomoshabinning hissiy idrokiga ta’sir ko‘rsatadi [Ismailov T: 112-118]. Shu nuqtayi nazardan, jadidlar davrida san’atning ma’rifiy vazifasiga berilgan e’tibor bugungi maktabgacha ta’limda musiqali sahnalashtirish, qo‘shiq va dramatik o‘yinlarni estetik tarbiya vositasi sifatida qo‘llash bilan mazmunan bog‘lanadi.

Abdulla Avloniy 1918-yilda “Musiqa ta’limi haqida” maxsus qarashlarini bayon etib, yoshlar tarbiyasida musiqa darslarining o‘rnini ko‘rsatadi. O‘zining mashhur “Turkiy Guliston yoxud axloq” asarida his-tuyg‘ular, go‘zallik tarbiyasi va adabiy-musiqiy merosning bolaning xulqiy fazilatlariga ijobiy ta’sirini tahlil qiladi [Avloniy A: 24-38]. U bolalar uchun she’rlar va yangi namunadagi ashulalar yaratib, maktab sahnasiga olib chiqadi. Jadid ma’rifatparvarlari o‘z asarlari va pedagogik faoliyati orqali yosh avlodni ilm-ma’rifatli, axloqan yetuk va estetik did sohibi etib tarbiyalashga alohida e’tibor qaratib, milliy ta’lim va madaniyat rivojiga munosib hissa qo‘shdilar.

Sovet davrida maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqa mashg‘ulotlari bolalarni sovet mafkurasi ruhida tarbiyalashga xizmat qilgan. Musiqa mashg‘ulotlari, odatda, bolalarning yosh xususiyatlariga mos qo‘shiqlar, musiqali o‘yinlar, raqslar va bayram tadbirlari orqali tashkil etilgan. Maktabgacha ta’lim tashkilotlariga doir 1962, 1964, 1972 va 1984-yillarda qabul qilingan davlat dasturlarida musiqa mashg‘ulotlari bolalarda estetik tuyg‘ular, obrazli nutq va tevarak-atrof haqidagi tasavvurlarni

shakllantirish, sovet davlatini ulug‘lash va jamoviylik ruhi asosiy qism etib belgilangan [Тишабоева И: 56]. Sovet davrida bog‘chalardagi musiqiy tarbiya tashkiliy va metodik jihatdan rivojlangan bo‘lsa-da, uning mazmuni davrning mafkuraviy talablari bilan ham chambarchas bog‘liq bo‘lgan.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, maktabgacha ta’lim sohasida musiqiy ta’limning mazmunini milliy qadriyatlar, xalq og‘zaki ijodi, milliy kuy-qo‘shiqlar va boy musiqiy meros bilan uyg‘unlashtirishga keng imkoniyat yaratildi. Natijada musiqiy tarbiya bolalarning nafaqat estetik didini rivojlantirish, balki ularda milliy o‘zlikni anglash, madaniy merosga hurmat va vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishning muhim vositasiga aylandi.

2017-yildan boshlab O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim sohasi uzluksiz ta’limning eng muhim boshlang‘ich bo‘g‘ini sifatida muhim darajaga ko‘tarildi. 2018-yildan boshlab maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarga ta’im-tarbiya berish uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi qabul qilindi. Mazkur dasturda “Nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari” bilan bir qatorda “Badiiy-estetik rivojlanish” sohasi alohida ta’limiy yo‘nalish etib belgilandi. Unda bolalarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish quyidagi innovatsion tamoyillarga tayanadi: [“Ilk qadam”: 55-56]

Xulosa qilib aytganda, qadimgi davrlardan boshlab musiqaning yosh avlod tarbiyasidagi o‘rni muhim ahamiyat kasb etgan. Mustaqillik yillarida musiqiy tarbiya milliy qadriyatlar va boy madaniy meros bilan uyg‘unlashib, maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy, axloqiy va estetik rivojlanishining muhim omiliga aylandi

Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish moddiy asos bo‘lsa, milliy musiqiy meros va estetik tarbiya ushbu tizimning ma’naviy poydevoridir. Bolalikdan xalq kuylari, go‘zal ohanglar va ritmik faoliyat bilan ulg‘aygan bola nafaqat maktab ta’limiga aqliy va psixologik jihatdan to‘liq tayyor bo‘ladi, balki ma’naviy barkamol, sog‘lom dunyoqarashga ega inson bo‘lib voyaga yetadi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Абу Ҳомид Ғаззолий. Мукошафат-Ул Қулуб. Миразиз Аъзам таржимаси. – Тошкент, “Адолат”. 2002. – Б. 269.
2. Abdurahmon Jomiy. Bahoriston. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1982. – B. 240.
3. Abdurauf Fitrat. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi. – Toshkent: Turkiston Davlat nashriyoti, 1927. – B. 12–35.
4. Abdulla Avloniy. “Turkiy Guliston yoxud axloq”. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – B. 24–38.
5. Аширов А. “Авестодан мерос маросимлар. Масъул муҳаррир: Д.А. Алимова. – Т.: Абдулла Кордирий номидаги халк мероси нашр., 2001. – Б. 10-11.
6. Ibn Sino. Tib qonunlari. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”. 2013. – B. 144.
7. Ismailov T. X. Musiqa madaniyatida jadidlar faoliyati. // Nordic Press: Musiqa ta’limi va san’atining bugungi globallashuv sharoitida milliy-ijtimoiy ahamiyati. – Toshkent, 2024. – Tom 5, № 0005. – B. 112–118.
8. Ishaxonova M. O‘rta asr mutafakkirlarining musiqaga oid qarashlari asosida bo‘lgusi musiqa fani o‘qituvchilarida musiqiy-estatik tarbiyani takomillashtirish metodlari. // Conference on Social Scinces and Humanities Reserarch (CSSHR). №11. 2025-yil dekabr. – B. 107.
9. Тишабоева И. 1946–1991 йилларда Ўзбекистон мактабгача тарбия муассасалари тарихи (Андижон, Наманган, Фарғона областлари мисолида): тарих. фан. фал. док. (PhD) дисс....автореф. – Андижон, 2023. – 54 б.
10. O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’limning “Ilk qadam” milliy o‘quv dasturi (Uchunchi nashr). – Toshkent: 2026. – B. 55-56.